

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research
Cilt: 14 Sayı: 77 Nisan 2021 & Volume: 14 Issue: 77 April 2021
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

ANLIK GEÇİŞLER: -NOSTALJİ VE ÜTOPYA ARASINDA ŞİMDİKİ ZAMANIN "YER" SİZLİĞİ* SPONTANEOUS TRANSITIONS: THE EVENTS OF THE CURRENT TIME CAN NOT FIND "A PLACE" FOR ITSELF BETWEEN NOSTALGIA AND UTOPIA

Tanyu Yağmur ÇİL**

Öz

Kavramlar, nesne veya düşüncelerin insan zihninde oluşturduğu soyut ve genel tasarımlar olmasının yanında dünya görüşleri ve zihin algılarını açıklamak ve kullanıma sokmak için önemli ve gereklidir. Disiplinlerin içselleştirdiği tanım ve kavramlar arasında ortak noktalar, ayrımlar veya benzerlikler üzerinden yapılan açılımlarla anlam dünyalarında yeni birtakım noktalara erişim sağlayabilir. Bu açıdan nostalji kavramının "yerli" ve "yabancı" kültürel muhitlerde kullanımı dikkatle takip edildiğinde, kavramın soy kütüğüne damgasını vuran "geçmiş/geçmişte kalmış/geçmişe özlem" anlam akışının daha somut bir şekilde ortaya çıkarılması mümkündür. Modern zamanların müphemliği, kültürel kimliklerden kopuş ve geleneksel zaman ve mekân güvenliğinin yitirimi, bireyin gerçekte kendini geçmişin güvenli "yer"lerinde tahayyül etmesini anlamlı kılmaktadır. Geçmişin kolaylık, güvenlik ve istikrarına duyulan özlem, insanlarda nostalji ve ütopyanın vaatkar zeminlerinden yer bildirimini yapmayı zorunlu hale getirmiştir. Sürekli değişen ân içerisinde yaşanan kayıplar ve kaybedilen kimlikler, geniş ve derin anlamları ile "yuva/ev" de aranmakta ve nostaljinin geçmiş ve gelecek tasarımını içeren kurgu imkanları kullanılarak bireyin kendine bir "yer" bulmasının yegâne çıkar yol olduğuna işaret edilmektedir. Bütün bu arayışlarda nostaljinin retrospektif yönlerinin yanında prospektif boyutları da ütopyanın zamansızlık algısından beslenerek geçmişin, bugün ve gelecek tasarımları için onun yeniden inşasını zorunlu kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nostalji, Ütopya, Geçmiş Zaman, Şimdiki Zaman, Zaman.

Abstract: Concepts, along with being the general and abstract designs which are formed in human mind by the objects and thoughts, are also an important and necessary steps in explaining and putting into use the world view and the perception. Some new points in their world of meaning can be reached over the expansions/understanding of the common points, distinctions, likenesses and differences between the definitions and concepts which have been internalized, owned by the disciplines. From this angle, as the usage of nostalgia in the "local" and "international/foreign" cultural circles is carefully followed, it is possible to discover distinctly the family three of the concept which is shaped by the "past/left in the past /longing for the past" concept flow. The bluriness of the modern times, the getting away from the cultural identities and the losing of the traditional safety of the time and space makes, in reality, one imaging oneself in the safe places of his past meaningful. The longing for the easiness, safety and staediness of the past, made it necessary for the men to place himself in the promising fields of nostalgia and eutopia. The accrued losses and the lost identities in the continually changing present moment are sought in the develling/home with the widest maning, by the use of the desing possibilities containing the futute and the past desins of nostalgia for one to find a place for oneself have been pointed out to be the only way out. In all these searches/explorations the retrospective sites as well as the prospective dementions of nostalgia getting nurtured by the timelessness of eutopia, necessitates the rebuilding/reconstructing the past for the desing of the present and the future.

Keywords: Nostalgia, Utopia, Past Time, Present Time, Time.

* Bu makale, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk İslam Edebiyatı Bilim Dalı'nda, Prof. Dr. Mehmet AKKUŞ danışmanlığında yapılan 'Modern Türk İslam Edebiyatında Nostalji -1980 Sonrası Roman ve Hikâye Örneği-' başlıklı doktora tezi kapsamında toplanan verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır

** Öğretmen, MEB, ORCID: 0000-0003-4740-5841, tanyuyagmur@gmail.com



Giriş

Şimdiki zaman, modernleşmenin etkilerine maruz kalan insanlar için kendini aidiyetle adayacağı bir “yer” bulmada zorlananların çağı olarak malumdur. Hiçbir şeyin yerli yerinde olmadığı bir dünyada geçmişte ve gelecekte kendi “ev”ini arayanlar nostalji ve ütopya arasında sıkışıp bir orada bir burada kök salmak arasında kararsız kalmaktadırlar. Güvenliğin ve sabit mekânın konforu artık bozulmuştur, burada huzursuzlukların teskin yolu olarak nostaljinin tahayyül ve kurguya imkân veren mükemmelliği yardıma çağrılmaktadır. Bu noktada nostalji kavramının değişken ve münbit doğası geçmişe bakarak istikrarlı geleceğin inşasını mümkün kılar görünmektedir. “Şimdi”de kurulamayan yuva/ev’in bütün sıcaklığı ve güvenliğini bilindik zeminlerde aramaktan başka çıkar yol kalmamıştır. Bu bağlamda geçmişin sadece olup bitmiş bir fenomen olmadığı, etkileri ve vaat ettikleriyle yarına umutla bakmayı mümkün kıldığı fikri bir çıkar yol olarak modern insanın önünde serili durmaktadır.

1. Yer Bildirimi/Durduğumuz Yer

Şimdiki zaman, yersiz yurtsuz bir mekân anlayışına sahip olmasıyla tasvir edilmektedir. Modernleşmenin zamanı ve mekânı kökten değiştiren radikalizmi bugün bireyin yersizliğini daha da kötürümleştiren bir zemine fırsat vermektedir. Kaçınılmaz bir arayışın adresi olarak şimdiki zaman, gidip gelmeleri sıklaştırmakta, sarsıcı ve endişe verici duygularla bireyin muhayyilesini sürekli teyakkuz halinde tutmaktadır.

Şimdiki zaman; belirsizliği, muğlak ve müphemliği, nesneleştirilmesi, tüketime ve müdahaleye açık durumda olmasıyla kendi başına bir probleme dönüşmüş durumdadır. Aydınlanmanın bireyin varlık ve iktidarını mutlaklaştıran etkisi, zaman ve mekânın geleneksel ve aslında güvenli tabiatını da memnuniyetsizliğin ana formu olarak tahkim etmektedir. Bireyi “ilerlemeci” dünya görüşü ekseninde sürekli olarak harekete, değişim ve dönüşüme zorlayan bu ikna süreci, şimdiki zamanın ara bir durak olarak tanımlanmasına, geçiş sürecinin zorunlu bir istasyonu olarak betimlenmesine yol açmaktadır. Aslına bakılırsa burada yaşanacak hiçbir şey yoktur. Yaşanmışlıklar geride kalmıştır, onları hatırlamak zor değildir; yaşanacaklar eğer varsa biz onu ileride bir yerde, belirsiz bir zaman ve mekân “yerleşkesi”nde ancak arayıp bulabiliriz. “Dün” nostaljinin “yarın” ise ütopyanın yer bildirim alanıdır.

2. Huzursuzluk Beyanı

Modern dünyada sözü edilen toplumsal hareketliliğin, sâbit mekân ve coğrafyaların terkedilmesiyle sonuçlanması birey için “yer bildirimi”ni zorlaştıran en önemli sebepler arasında yer almaktadır. Fizikî/materyal güvenliğin çokça tartışıldığı günümüzde, zihinsel öngörülebilirlik, sâbitlik, aşinalık, istikrar ve yerleşik kültür kayıpları (Feldbrügge, 2011, 32), aidiyetin yitirilerek kamusal ve bireysel bağlılığın konfor ve güvenlik açısından da kaybedilmesine yol açmıştır. Artık neyin nerede ve ne durumda olduğunu bilmenin imtiyazı, güvenlik ve barışın yoksunluğu, kültürel kimlikten kopuş, yabancılaşma, belli başlı anlamların tehdit altında tutulması durumunda hissedilen istikrarsızlık, sâbit sınırların yokluğu ve yalnızlık, bugünden duyulan memnuniyetsizliğin ve mevcut huzursuzlukların kaynakları arasında yer almaktadır.

Modernliğin ürettiği ya(paya)lınlık, bize burada aranıp ancak bulunamayanın nerede olabileceği sorusunu, bitmek tükenmek bilmez bir itkiyle sormaya devam eder. Kısıtlayıcı, mahkumiyeti artırıcı, bunaltıcı ve kasvetli bir alanda yaşamak, bize buradan çıkmanın en kestirme yolunun ne olduğu konusunda birtakım hedeflerin olabileceği duygusunu sunar. Geçmiş, hemen şimdi burada “çat kapı” gidilecek bir yerdir. Gerçi buradadır ama eskilerde, geçmiş zamanlarda basit sayılabilecek emeklerle bile kurulabilecek garip bir evren havasındadır. Bugün birbiriyle aynı günü, aynı zamanı yaşayan birçok kişi gerçekte geçmişin farklı zamanlarını tahayyül etmekte, farklı bir gerçekliği “doyasıya” terennüm etmektedir. Ancak görünürde aynı zaman ve aynı mekânı terennüm ediyor olsak da geçmiş, her birimize farklı görünecektir.

Bugün bulunduğumuz yerde duyduğumuz huzursuzluğu aşmak için gerçekleştirdiğimiz gidiş gelişlerde geçmiş her zaman güvenli ve rahat bir sığınma zeminine dönüşmektedir. Aradığımız şey gerçekte burada olmalıdır, biz onu aramaktayız. Öte yandan aradığımız şey orada bir yerde çakılı bir “huzur adası”nda bizi bekliyor da değildir. Geçmiş bizatihi yeniden kurulan bir duygu sahasıdır. Orada olmayı, bugün buradan “giderek” pekâlâ kurgulayabilir, şimdi aradığımızı orada inşa edebiliriz. Geçmiş bize bu kolaylığı, tahayyül ve inşayı mümkün kılar. Artık burada olduğumuzda bile aklımız/zihnimiz oradadır. Bu durumda projektörler, içinde bulunulan ânın “leke”lerini gölgede bırakmak için çoğu zaman esasında yaşanmayan bir geçmişin üzerine tutulmaktadır (Chesneauxs, 2015, 180). Düzenlilik, güven ve istikrar



anlamına gelen “özlenen geçmiş” tahayyülü, bugünün dünyasında kendine elverişli bir “yer” bulamayanlara sağaltıcı etkileriyle yeni bir soyutlama alanı sunmaktadır. Bu aidiyet arayışında güven duyulan yurda, vatana ve coğrafyaya gitmeyi mümkün kılan özlem, orada kaybedileni ve arananı bulmakta belli ki pek de zorlanmayacaktır. Geçmiş, güvenli bir yer olarak tanımlanırken, bu kadim ünsiyetin verdiği ferahlık duygusu, insanı dünden yarına bağlama yeteneğini canlı tutarak besleyici bir form görünümü almaktadır (Kutlu, 2013, 18-19).

3. Vaatkâr Zeminler: Nostalji

Modern hayatın “Geçmişe takılma, ânu yaşa” felsefesiyle kopmaları yüceltmesi aynı zamanda kendi karşıtını da üretmektedir. Bugünün âdiyetsiz ve çoğunlukla tanımsız değerler silsilesinden kimlik devşirmekte zorlanan bireyler için köklere dönüşü sembolize eden nostaljik süreçler, eksikliği hissedilen varlık ve düşünceleri yeniden kurmak için kurtarıcı bir rolle geri dönmektedir.

Gelinen noktada modernitenin, hızı merkeze alan yapısı ve dönüştürücü etkileriyle bireyi ve toplumu alışıldık, güvenli duraklardan uzaklaştırarak yersiz yurtsuz bıraktığı aşikardır. Yeni yaşam tarzının temeli olan değişkenliğin geçici olmadığı anlaşıldığında, insan zaman ve mekân algısının netlikten daha da uzak bir hale geldiğini fark etmiştir. Bir yere ait olamayış ve unutkanlık algısı artık rahatsız edici boyutlara ulaşınca bireyler kişilik ve farklılıklarını ifade edecek yeni mekân ya da ortam arayışlarına yönelmişlerdir.

Yeni alışkanlık ve formlarıyla modernite, zaman değişikliğinden çok, sürekli bir mekân değişikliğine imkân vererek “iz bırakmayan hayatlar” üretmeye başlamıştır. Küreselleşmenin her yeri yakın addetmesi, paradoksal bir şekilde insanı köklerinden uzaklaştırmış, onu âdiyet ve kimlik arayışına sürüklemiştir. Nihayetinde bu durum bireyde, “evsizlik” duygusu uyandırarak nostaljik arayışların daha fazla yüzeye çıkmasına sebep olmaktadır (Aldea, 2010, 348-349). Paradoksal olarak bizim her fırsat bulduğumuzda verili “ân” dan çıkabilmeye cesaret bulmamızın arkasında da modernliğin verdiği yerinde saymama durumu etkili olmaktadır. Ancak bu yerinde saymama durumunda adımların gelecekte çok geçmişe doğru akması sahicilik bağlamında müphem, arayışın temellendirilmesi açısından ise makul bir çabadır.

Sadece sürat ve değişimi nostaljik duyguların ortaya çıkma sebebi olarak addetmek yeterli değildir; bunun yanında bugün var olanın, geçmiş ile olan ilişkisi de zayıf olmalıdır. Böyle bir durumda daha birçok sorunun yanında ortaya çıkan kimlik krizi ve özgüven eksikliği, nostalji ile ideal bir geçmişe dönülerek telâfi edilmeye çalışılmaktadır. Modern kültürün getirdiği hoşnutsuzluk ve gerilimlerin tatminsizlik duygusunu şiddetlendirmesi ve bencillğe varan bireyselleşmeden muzdarip olan insan, âdiyeti nostaljide aramakta, orada kendine bir “yer” bulmakta ve bununla hayata tutunma çabasına girişmektedir. Geçmişe yönelme, huzursuzluk nöbetlerinin çoğalmasına bağlı bir bunalımla sınırlı olmaksızın aynı zamanda orada, o geçmiş zamanda bize iyi gelecek olanın öylesine canlı bir şekilde durduğu algısını güçlendirmekte, nefes almak için uygun bir adresin de sadece orada olduğu/olabileceği duygusunu telkin etmektedir.

Başlangıçta modernite, eskiden bugüne damıtılarak gelmiş olan gelenekleri küçümseme anlayışını getirirken, aynı zamanda gençler için de “yeni”nin ilahlaştırılması imasını oluşturmuştur. Bu durumda bir süre sonra kaçınılmaz olarak ortaya çıkan kaybolmuşluk hissi, bir mekân ve zamanda mukim olamama ve boşlukta rotasız kalan bireyi nostaljiye doğru istemli veya istemsiz bir yolculuğa ikna etmektedir. Bu evren değişikliğinin olabilirliğini savunan Svetlana Boym, insanın modern dünyaya tepki göstererek geçmişi bir mitoloji haline getirmesini ve zamanın geri çevrilememesinin verdiği rahatsızlığı reddetmektedir. Böylece bu zihniyet motivasyonunun bir sonucu olarak modernitenin acımasızlığından uzak kalma bilinci keşfedilecek ve geçmişi bir “mülk” olarak temellük etmenin uygun yolları aranacaktır (Cross, 2018, 16). Dolayısıyla modernliğin bugüne dair iddialı vaatlerinde aradıklarını bulamayan insanlar, geçmişle kopardıkları bağları yeniden kurarak deneyimledikleri veya öyle olmasını arzu ettikleri düne bakarak orada kurguladıkları sığınak vasıtasıyla nostalji duygusunu pekiştirmişlerdir. Bu durumda insanlar geleceklelerini, yani ütopyalarını gelecekte çok geçmişte aramaya başlamışlardır (Akbulut ve Akar-Vural, 2012, 252). Söz konusu arayış, geleceği geçmişte kurmanın vaatkârlığını deneyimleyen ve bilindik olmanın gücüne yaslanmayı tercih eden bir zihin dünyasını ifşa etmektedir. Geçmişte olanın mitik kurgusu, bizim içinde istediğimiz rahatlıkta “yap boz” yaparak orayı inşa etmemize izin verir. Olmuş olanın içinde tasarruf yetkimiz sonsuz olabilir ancak gelecekte aynı duyguyu yaşanabilir kılmak her şeye rağmen risktir. Çünkü tahayyül, henüz dokunabileceği bir zemine sahip değildir.

Bu anlamda nostaljinin sadece geçmişte ulaşılacak ontolojik bir güvenlik arayışıyla sınırlı olduğunu söylemek yetmez. O aynı zamanda, belirsizliklerin hâkim olduğu bir evrende ân içinde nerede durduğumuzu ve bizi nasıl bir geleceğin beklediğini, dolayısıyla orada savrulmadan tutunabilmemizin yollarını da sorgulayan bir araçtır (Pickering ve Keightley, 2006). Nostalji, mütemadiyen devrim halinde



olan toplumdaki geçici fenomenlere süreklilik tanıma ihtiyacımıza yardımcı olmak için geçmişle diyalog kurma işlevi de görecektir. Böylelikle nostalji, günümüzün argümanları ile daha derinlikli bir motivasyon ve işlerlik kazanacaktır. Yaşanan günün endişeleri, rahatsızlıkları ve kayıpları artıp kuvvetlendikçe geriye bakışın da o ölçüde özlemlerle dolu olduğu açıktır. Burada geriye doğru bakış, mevcut ile gelecek arasında aracılık etmek için elverişli bir araçtır. Çünkü sürekli olarak değişen “şimdi”yi kavramak ve anlamlandırmak için geçmişin bıraktığı izlere bakmaktan başka belki de hiçbir yol kalmamıştır (Wilson, 2005, 34).

Bugünde yaşayan insanın “burada ve şimdi”yi yaşamaya yazgılı olduğu iddiasına rağmen (Argın, 1996, 22), ânu hem geçmiş ve hem gelecek bağıntısı içinde yaşayabilen bir varlık olma özelliği de dikkat çekmektedir. Bu anlamda geçmişin hatırlanması, mevcut ile ilgili sorun ve kaygıları ifade etmenin bir yolu olarak bireyi mâzisine, yaşadığı günlerden daha “iyi” günlere gitme arzusuyla buluşturmaktadır. Hiç kuşkusuz bugün tekrar geçmişteki zaman ve mekânda yaşamının imkansızlığı bilinse de tekrarlanmak istenen, o zamandaki duygulardır. Anıların, yaşandığı zaman ve mekân bağlamından koparıldığında bize aynı hisleri veremeyeceği düşünülebilir. Oysa arzulanan şey insanın, geçmişin kolaylık, kesinlik ve çatışmazlık dönemlerine psikolojik olarak geri dönebilmesi ve bugünden daha az endişe duyabileceği bir bağlama erişebilmesidir. Bu nedenle hayatlarında bozulmalar yaşayanlar, geçmişi daha olumlu olarak değerlendirebilir ve süreklilik yaşayanlardan daha fazla nostaljik olabilirler. Çünkü geçmişten uzaklaştıkça ona daha da yakın hale gelme imkânı aranır; ne kadar kayıp varsa nostaljiye tutunma da o kadar artar. Kayıp ve yitirilmiş olan “yer”, artık orada var olduğu bilinen dünde aranmakta ve orada bulunan telafilerle bugünü bir yerlere sabitleme imkânı sunmaktadır. Geçmişin ne olduğu veya orada “iyi” bir yerin varlığının gerçekliği artık önemli değildir; biz geçmişin daha iyi olmasını isteriz, öyle de olur (Smith, 2008, 34). Bunu belirleyen orijinal gerçekler değil, zihnimiz ve istediğimiz gibi yeniden kurabildiğimiz belleğimizdir.

4. Bir Müstakil “Yuva/Ev” Arayışı

Bugünün kayıplarını geçmişte aramanın yanında kendini ait olunan bir “yer”de hissetmek de gittikçe daha zor hâle gelmekte, sabit bir “mekân”da mukim olma hissinin insanlar için taşıdığı önem a priori olduğu varsayımıyla dikkat çekmektedir (Duyvendak, 2011, 28). Nostaljik tutunuşlarla geride kaldığına inanılan güvenli “yer” arayışında ilk akla gelen kavramın, geniş ve derin anlamları ile “yuva/ev” üzerinde yoğunlaştığını fark etmek zor değildir. Nostalji kavramının orijinal terkinde de esaslı bir parça olan “nostos” (Holbrook, 1993, 245) tam da bu arayışa cevap olabilecek şekilde tasavvur edilmektedir. Geride kalması, eskiye ait olması, unutulması ve özlenmesi, onun bizâtihi bu metaforla ilişkilendirilmesine sebep olmuştur. Toplumsal hareketliliğin sâbit mekân ve coğrafyaları geride bıraktığı bir dünyada, “yuva” kavramı artık ait olunmak istenen bir yer/yurt anlamına gelmektedir.

Böyle bir güven ve yerleşiklik kaybının arttığı bir ortamda aidiyete dair referans noktaları bir bir kayboldukça “yuva/ev”e olan özlem artmakta, hayatın anlamlarına işaret eden, sevilen ve güven duyulan “şey”lere sığınma ihtiyacı da bilakis çoğalmaktadır. “Ev” artık, sadece geçmişin mutlu ve güvenli anlarda kalması istenmeyen, gerçek ve bazen de gerçek dışı, insanların rollerinin net tanımlandığı, aile bağlarının zedelenmesinin daha zor olduğu ve birey ve toplumların hayatlarının kontrol edildiği “yeni” bir mekân/yer/yurt olarak tahayyül edilmektedir (Aldea, 2010, 350).

Bu arayışın anlamlarına tekabül eden “Yuva”nın kendini oraya ait olmaya istek duyulan bir metafor olarak tahayyülünü onun varoluşsal bir tutunma hissi olarak kabul edilmesiyle de ilgilidir. Hemen her zaman ve her insanda kendine karşılık bulabilen bu kavram, insanın kendisini “yuva”nın güven ve huzurunda hissetmesi anlamında kullanılmasına daha çok fırsat vermektedir. Bilindik ve tanıdık bir mekân olarak ev, esasında geniş bir metafizik anlama evrilmekte ve açıkça dönüşmektedir. Yer yurt anlamıyla fenomenolojik perspektife münhasır olan “yuva/ev” köklü ve sabittir. Değişimlere karşı son nirengi noktasıdır. İnsanın kendisini “ev”inde hissetmesi hem kendisinin hem de nesnelere ve objelerin doğru yerde ve olması gerektiği gibi olduğunu/durduğunu bilmektir. Burada dikkat çeken nokta, söz konusu his için gerçek bir mekâna bağlı olma zorunluluğunun olmamasıdır (Wilson, 2005, 33). Kendimizi bir “yer”e ait hissetmek, esasında neyin nerede ve ne durumda olduğundan bilhassa haberdâr olmak demektir.

“Yuva/ev” varoluşsal düzlemde kuşkusuz insanın kendisini en kolay sahiplenebileceği bir mekân ve nostaljik bir atıf mecrâsı olarak kabul edilirken geçmişte olana verilen değer ve sadakatin “ev” üzerinden kurgulanmasına da fırsat vermektedir. Güvenle yaşanan bir “yurt” olarak anlamlandırılan bu metafor, onunla kurulan ünsiyet dolayısıyla insanı dünden yarına bağlama yeteneğine de sahiptir (Kutlu, 2013, 18-19).



“Yuva/ev” kavramının geçmişteki düzen, güven ve istikrar anlamları düşünüldüğünde “özlenen bir mekân” olarak tahayyülü, bugün kendine elverişli bir “yer” bulamayanlar için bir soyutlama evrenine dönüşmektedir. “Yuva/ev”i merkeze alarak yurda, vatana ve coğrafyaya gitmeyi mümkün kılan özlem, yeniden keşfedildiği yerde kaybedileni ve aranılanı bulmakta zorlanmamaktadır. Nihâyetinde “yuva/ev” bulunmak zorundadır çünkü başka hiçbir “yer”de rahat yoktur. Bu rahatlık duygusal, bilişsel ve bedensel alanlarda kendini gösteren kadim bir yoksunluk dünyasından beslenmektedir.

5. Vaatkâr Zeminler: Ütopya

“Yer”sizlik duygusunu dindirmenin tek yolunun sadece nostaljik bir geri dönüşle mümkün olduğunu söylemek yetersiz kalacaktır. Kayıpların genellikle geçmişe özlem teması ile öne çıkan nostaljide arama eğilimi olmasına rağmen kavramın yönü her zaman geçmişe dönük (retrospektif) değildir. Esasında geçmişe ait değerlendirmelerin birçoğu, onun bugünün gerçeklerinin etkisinde olduğu kadar geleceğin de etkisinde olduğu yönündedir. Bu anlamda nostaljinin ütöpik boyutunun varlığı, ütopyanın sadece fütüristik olmadığı imâsının anlaşılmasına imkân vermektedir (Boym, 2001, 7-8). Ütopya genellikle gelecekte olması arzu edilen hayâlî mükemmel bir “yer”i ya da durumu ifade etmesine rağmen var olan nostaljik anlayışlar bu anlamda ortak bir perspektifi mümkün kılmaktadır. Esasen nostalji gerçekten tam olarak bilemeyeceğimiz şeyler ve yerler için özlem duyulabileceği fikriyle her zaman geçmişe değil bazen de gelecek yönelimine sahip olabileceği iddiasına destek vermektedir (Sedikides, Wildschut ve Baden, 2004, 37).

Hem ütopya hem de nostalji mevcut olandan daha iyi, ancak gerçekte var olma zorunluluğu bulunmayan hayali toplumlar hakkında spekülâtif bir söylem üretmeleri ile kesişirler (Claeys, 2017, 9). Ütopya mevcut durumu değiştirme ve eleştirmeyi görev addederken bir yandan da daha iyiye duyulan arzunun ön planda olması (Çörekçioğlu, 2015: 17), bu arzunun sadece gelecekte değil geçmişte de aranabileceği yorumlarına imkân vermektedir (Huyssen, 1995). İnsanların özellikle yarınlardan umut kestiği durumlarda ütopyalarını gelecekte çok geçmişte aramaları (Özyürek, 2011, 17-18), ütopyaların temel hedefi olan dünyayı arzunun imgesinde yeniden kurma fikri ile beslenerek nostaljik bir boyut kazanmaktadır. Dolayısıyla modern dünyanın belirsizliklerle dolu güvensiz ortamından kaçarak mutluluğu kalıcı ve ön görülebilir bir hale getirme ve yine kişinin “kendisine ait” bir yer bulabilme fikri nostaljinin olduğu kadar ütopyanın da somutlaştırdığı bir gerçektir (Bauman, 2011, 31). Böylece modern uygarlık, geçmiş özlemini ve ütopyacı umutları aynı potada buluşturarak yeni bir hatırlama ve aidiyet kodları bulma işlevi üstlenmektedir (Benhabib, 2005, 230).

Bu perspektifle ütopyacı düşüncenin zaman tanımazlığı ve evrenselliği hakkında yazdığı kült eseri 1984 ile zihin açıcı yollar gösteren Orwell’in (2019) kurduğu ütopyanın, alışıldığı üzere ileriye olduğu ölçüde geriye de dönük olduğunu söylemek mümkündür. Orwell güvenli ve yaşanabilir bir yurt arayışında hem geçmişe hem de geleceğe göndermeler yaparken, ütopya konusundaki öncü çalışmaları ile bilinen Thomas More’da (2017) bu bağlamdaki kendi referans noktasını yeni bir toplumdaki ziyâde geleceğin ve İngiliz devletin anatomisinden devşirmektir.

Ütopya edebiyatının bu iki büyük eserinde sadece gelecekteki hayâlî mükemmel topluluğun ve yerin anlatılması söz konusu değildir. Aksine her ikisinde de David Plath’ın, insanların her yerde aradıkları ideal ötekilik hayallerine bağımlı oldukları (Kumar, 2006, 39) iddiasıyla örtüşen “zamansız” bir ütopya algısı vardır. “İdeal öteki” ve arzulanan terminal, gelecek hayallerinde kurgulanabileceği gibi değiştirilebilir, unutulabilir ve yeniden inşa edilebilir olan geçmiş için de mümkündür. Nostaljik düşüncenin tamamen sahici yaşanmışlıklardan oluşmadığı gerçeği, geriye bakarken de pekâlâ ütöpik bir anlatı ve bellek haritası oluşturulabileceğini ima etmektedir. Bu anlamda ütopyanın “imkânsız iyi bir yer” olduğuna dair beklenti, nostaljinin onun “muâdili” olmasına hiç de uzak görünmemektedir. Böylelikle nostalji, geçmişin ütopyası olarak varlığını göstererek geleceğe dair düşsel kurmacanın geriye doğru da yapılabileceğine dair görüşleri haklı çıkarmaktadır (D’Costa, 2006, 5).

Ütopyanın mümkünliğini idrak ile bir ütopya doğurarak buna kendi varlığını hasredemeyen bir toplumun, köhneleşme ve yıkım tehdidiyle karşı karşıya kalması her zaman ihtimal dahilindedir. Gerçek bir ütopya tasarlayarak ve buna inanarak ideal bir toplum kurgulamak ya da herhangi bir yere aidiyet duyarak gönderme yapmak, sadece geleceği değil bugünü ve geçmişini de ilgilendirmektedir. Esasında ütopya, “yokistan” anlamında kullanılsa da (Cioran, 2015, 82-83) kavram, hayâlî ideal bir geçmiş için de kullanılarak bugünü okumayı ve anlamlı hale getirmeyi mümkün kılmaktadır. Eskinin, hayal gücüyle yeniden inşa edilerek, gelecek için tasarlanan arzu ve hayallerin geçmişe yansıtılması, sonuçta “şimdi” için önemli bir güvenlik valfi oluşturmaktadır. Bu durumda nostaljideki özlem sürecinin kullanıma girmesiyle, esasında gelecek için arzulanan hayali “ev” figürü geçmişte kurgulanmaktadır. Böylelikle bugünün şartlarında



yoksunluğu hissedilen ve özlemle aidiyeti arzulanan “yer”in ütöpik bir kurgu olma ihtimali ortaya çıkmış olmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında, nostaljinin ütöpik boyutu (Boym 2001; Hutcheon ve Valdés, 1998), aslında onun doğası gereği var olmayandan, belki de hiçbir zaman var olmamış olandan besleniyor olması, ütopya ile nostaljinin temel bileşenler bakımından aralarındaki yakınlığa açıkça işaret etmektedir.

Nihayetinde nostaljinin bugün kullanımda olan anlam ve içeriklerinin belirlenmesinde kayda değer çalışmalar ortaya koyan Svetlena Boym, günümüzde modern bir “durum” olan nostaljinin öncelikle bir ütopya olduğunu, ancak bunların ütopyalar gibi sadece gelecekle ilgili olmadıklarını vurgulamaktadır. Boym’a göre nostalji, geçmişten beslenir ve motivasyonunu dünden alır ancak aynı zamanda yeni bir “yarın” kurgulamayı hedeflemekten vazgeçmez. Geline nokta fütürist bir ütopyayla başlayan 21. yüzyılın, nostaljiyle sonlandığını ifade eden yorumlar artık sıklıkla karşımıza çıkacak gibi görünmektedir (Boym, 2009, 14).

6. “Gelecek”i Bugüne Taşımak

Nostaljiyi bugün ve gelecekte kopuk, sadece geçmişle ilgili bir ifade olarak kabul etmek, bu kavramın anlaşılmasında eksiklikleri çoğaltan bir yaklaşım olacaktır. Nostaljinin hem bugünle hem de gelecekle bağlantılı olması, onun karşılaştırmalı yapısının zorunlu bir gereğidir (Kannike, 2009, 60). Kuşkusuz bugüne gelmeden dünü görmek mümkün değildir; dünü var eden ise bugündür. Ayrıca bugünün nostaljik yapılarla anlaşılması ve sağaltılmaya çalışılması yanında yarın için de bir projeksiyon olarak dünün kullanılması kaçınılmazdır. Aslına bakılırsa dün yaşanmış, ancak hala tamamlanmamıştır. Bugünü anlamlandırmanın yanında, insanın temel özellikleri arasında yer alan geleceği kurma hayali için de geçmiş, her zaman bir yol gösterici statüsünde olmuştur.

Geçmişin daima ve sadece geçmişte bir yerlerde kaldığı fikrine karşı Bergson, aksine geçmişin orada olduğu kadar burada da berhayat olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre geçmiş, sadece o zamanda olup bitenle sınırlı kalmayıp şimdiki zaman içinde de mütemadiyen yaşamaya devam etmektedir. Çünkü zaman bir yumak gibi sürekli birbirinin üstüne sarılmaktadır. Bu devamlılık arz eden eylemin, zamanın içinde topladıkları ile büyüyüp belleği oluşturduğu iddia edilmiştir (Bergson, 2013, 46). Böyle olunca geçmiş ve gelecek sıkı bir ilişki halinde olmak durumundadır. Geleceği daha tahmin edilebilir ve güvenli bir konuma getirmek için geçmişin benzersiz birikimi ile oraya bakmak, kuşkusuz bir ipucu olarak değerlendirilebilir. Nihayetinde olabildiğince gerilere giderek oradaki yapıları anlamaya çalışmak, yarınları düzenlemede ve bütün bunların olası belirsizliklerini azaltmaya yardımcı olacaktır. Tam da burada gelecekteki güveni ve tahmin edilebilirliği görmeyen, yaşadığımız ânın muğlaklığını gidermede yeni bir tutunma hissiyle bizi beslemeye devam edeceğini görmek hiç de zor olmayacaktır.

Nostalji anılarda yaşaması ve dünün kayıplarına birer ağıt olması açısından geçmişe aitken aynı zamanda geçmişteki seçilmiş hoşnutlukları kullanması ve bugünden memnuniyetsizliği yansıtması açısından da bugüne aittir. Bütün bunlarla birlikte nostalji, geçmişi yeniden hayal etme yoluyla geleceği öngörme imkânı sunan ütöpik boyutuyla elbette geleceğe aittir (Feldbrügge, 2011, 78). Nostaljinin kapsamının geleceği de kuşattığına işaret eden bu konudaki çalışmalardan çıkan hâkim kanaat, geçmişi temel alarak geleceğe bakmanın pekâlâ olumlu olabileceği yönündedir. Win Yee Cheung ve arkadaşlarının bu konudaki çalışmalarında nostaljinin sosyal bağlanma ve iyimserliği artırmasının yanında geleceğe dair belirgin bir vizyon da geliştirdiği, hatta tahmin edilebilir ve umutla bakmayı mümkün kılacak bir gelecek algısı yarattığı öngörülmektedir (2013, 1485).

Dominic Boyer nostaljinin geçmiş, bugün ve gelecek arasında kurduğu ilişki ele alındığında onun daima geleceğin politikasını taşıdığını iddia etmektedir. Geleceği kurmak, onu tahmin ve beklentilere göre hazırlamanın düne nostaljik bir bakışla gerçekleşeceği görüşü de bu kapsamdadır. Dolayısıyla nostaljinin hem tersten alarak, bugünden geriye bakan (retrospektif) hem de ileriye dönük, gelecekte gerçekleşmesi beklenen (prospektif) yönleri olduğu anlaşılmalıdır ve bu kavramın boyutunun, bugünden geçmişe ve geleceğe uzandığını söylemek mümkün görünmektedir (Boyer, 2012, xvi).

Nihayetinde birey ve toplumların aradığı süreklilik, psikolojik esenlik ve ait olunan bir yerin ancak geçmiş, şimdi ve gelecek arasında kurduğu denge ile bulunabileceği anlaşılmaktadır. Bu minvalde kişi geçmişe yönelimle bir yandan köklerine bağlı kalıp yaşadığı günde kurduğu kimliğine temel sağlarken, öte yandan da geçmişten beslenen bir gelecek yönelimiyle hedeflerine ulaşmak için gerekli motivasyon kaynağına ulaşmaktadır. Esasında her iki yönelimin amacının da bugünün daha iyi koşullarda yaşanmasına yardımcı olmak ve pragmatik bir anlayışla modernitenin yol açabileceği savrulmaları önleyecek bir dayanağa erişmek olduğu açıktır.



Nostaljinin bir gelecek tasarımı olduğu görüşü genel bir kabul görmeye başlamıştır. Geçmiş, şimdi ve gelecek arasındaki etkileşimi öne çıkaran çalışmalarda nostaljinin arzulanmış geçmişin kurgulanması ile aslında gelecek modelleri sunma potansiyeline de işaret edilmektedir. Nostaljinin geçmişten çok bugün işlevsel olduğu ve muhakkak geleceğe yönelik kanatlarının mevcudiyeti vurgulanmaktadır. Nitekim Svetlana Boym da geçmişin mükemmel olarak algılanmasının, geleceğin de bu şekilde kurgulanmasına izin vermesinin olağan olduğuna değinmektedir (Boym, 2001, 351). Nihayetinde nostaljinin fonksiyonlarından birinin de yaratıcı özlem olduğunu (Feldbrügge, 2011, 78-79) bu vesile ile yeniden hatırlamak gerekir.

Söz konusu yaratıcı nostalji, zengin potansiyeli ile çağın fantezilerini açığa çıkarması ve geleceği bu fantezilerle doğurma idealinde görünmektedir. Ancak gözden kaçırılmamalıdır ki geçmişe daima gerçekten yaşanmış haliyle değil, öyle olması arzu edilen biçimiyle nostalji duyulması mümkündür. Yine hatırlamakta yarar var, gelecekte gerçekleşmesi murat edilen sonuç da bugün için kusursuz bir geçmişten başka bir şey değildir (Boym, 2009, 494-495). Nihayetinde geleceğe ilişkin beklenti ve endişeler bu ufuk doğrultusunda şekillenmektedir. Ayrıca bu durum öteden beri içerdiği umudu nostaljiden beslenerek devşirmeye daha çok hazırdır.

Sonuç

Modern dünyada zamanın giriftliğinde içkin gidip gelmelere maruz kalmışlık, mutlak olarak ne tarafa döneceğini bilememe, savrulmalara karşı sebat ve mukavemetle bir "yer"e sabitlenme ihtiyacı, çağdaş insanın temel ve derinlikli arayışları arasında sayılabilir. Hızın ve akışkanlığın artık bireyi nereye taşıdığını anlamamanın giderek zorlaştığı bir ortamda, durduğu/duracağı yeri kendi iradesi ile belirlemek isteyen insan, bu aşamada kendisine sunulan kimlik paketlerini sorgusuz kabul etmeye, bir "yer"e sürüklenmeye veya itilmeye itiraz etmektedir.

Yersizlik sahiplik, aidiyet ve öznenliğin kaybolduğu bir hal olmanın yanı sıra mahremiyet alanını yitirme duygusunu da beraberinde getirmektedir. Belli bir yere olan bağımlılık aynı zamanda silinmeye karşı bir direniş, kayıtsızlığa karşı var olma çabasıdır. Mahremiyetle birlikte insan güvenli ve sabit bir konumda olmanın rahatlığıyla kendini gerçekleştirebilecek, tamamlanma ve özgüvene erişecektir.

Bu aşamada bir "yer"de kendini konumlandırmak artık rahatsız edici boyutlara ulaşan içerik ve bağlam yoksunluğunu izale edecek ve bireyin kendisine bir istikamet bulmasına yardımcı olacak bir yol olarak telakki edilmektedir.

Kuşkusuz aranan bu yer, tayin edilen herhangi bir fiziksel mekânın içerdiği anlamdan daha geniş anlamlar içermekte, maddi varoluştan belki de daha fazla zihinsel bir muhayyile olarak tasarlanmaktadır. Esasında "yer", her ne kadar sabitliğin sembolü olsa da kendisine yüklenen kişisel anlam bağıntıları ile dinamik, akışkan ve sürekli oluş halinde olmasıyla mütemediyen evrilmekte ve dönüşmektedir.

İnsanın yaşamın "ân"larındaki gidiş gelişlerde kendine güvenli bir yer/yurt arayışını tek bir istikamette bulmasının zor olacağı açıktır. Çünkü ân, ancak süreklilikle anlam bulabilir; o, kendi başına meydana gelen, sadece şimdiye ait bir fenomen değildir. İçinde bulunulan ân, geçmiş yaşantıları, anıları, kökleri ve geleceğe dair umut ve beklentileri kendi bünyesinde taşımaktadır. Dünden gelen bu sırlı ve gizil bağıntılarla kendisine tutunmayı başarabilme, bireyin yarımına ışık tutarken bugün nerede konumlandığına dair derinlikli anlamlar üretme kudretine de sahip olmaktadır.

Bu minvalde kendimize geçmişten bir "yer bakmak", yeni bir yer inşa etmenin maliyetlerinden kurtulmayı da beraberinde getirmektedir. Yeni bir yer için gerekli olan zihinsel ve ilişkisel bağlamlar orada bir yerlerde hazır olarak bizi beklemektedir. Böylelikle bireyin aradıklarını geçmişte bulma, açma, onları canlandırıp yeniden hayat vererek bugüne taşıma çabası ve geleceği umutla kurgulama hayali, anlaşılan o ki geçmişin yeniden icadına mecbur kalmış görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Akbulut, H. ve Akar-Vural, R. (2012). Çocukluğun anımsanışı: Masumiyet arayışında uzak/yakın geçmiş nostaljisi. *Millî Folklor*, 24 (95), 249-262.
- Aldea, E. O. (2010). Fear and nostalgia in times of crisis: The paradoxes of globalization in Oliver Stone's *Money Never Sleeps*. *Culture Unbound*, 4, 347-366.
- Argın, Ş. (1996). Nostalji ile ütopya arasında. *Birikim*, 82, 21-25.
- Bauman, Z. (2011). *Akışkan modern dünyada kültür*. İ. Çapçioğlu, F. Ömek Çev.). Ankara: Atıf Yayınları.
- Benhabib, S. (2005). *Eleştiri, norm ve ütopya: Eleştirel teörünün temellerine dair bir inceleme*. İ. Tekerek (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bergson, H. (2013). *Metafizikçe giriş*. A. Altınörs (Çev.). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Boyer, D. (2012). *Post-communist Nostalgia*. M. Todorova, Z. Gille (Ed). Oxford: Berghahn.
- Boym, S. (2001). *The future of nostalgia*. New York: Basic Books.
- Boym, S. (2009). *Nostaljinin geleceği*. F. B. Aydar (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.



- Chesneaux, J. (2015). *Zamanı yaşamak -Geçmiş, şimdiki zaman, gelecek: Bir siyasal diyalog denemesi-*. M. Cerit (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Cheung, W., Wildschut, T., Sedikides, C., Hepper, E. G., Arndt J., Vingerhoets A. J. J. M. (2013). Back to the future: Nostalgia increases optimism. *Personality & Social Psychology Bulletin*, 39 (11), 1484-1496. doi.org/10.1177/0146167213499187.
- Cioran, E. M. (2015). *Tarih ve ütopya*. H. Bayrı (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Claeys, G. (2017). *Ütopya edebiyatı*. Z. Demirsü (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Cross, G. (2018). *Tüketilen nostalji -Hızlı kapitalizm çağında hatıralar-*. E. Turan (Çev.). İstanbul: The Kitap Yayınları.
- Çörekçiöğlü, H. (2015). *Modernite ve ütopya -Ütopya, 1984 ve Mülksüzler üzerinden-*. Ü. Tatlıcan (Ed.). Bursa: Sentez Yayıncılık.
- D'costa, A. (2006). "Anglo-Indian nostalgia: Longing for India as homeland", Second Annual Rhizomes: Re-visioning Boundaries Conference of The School of Languages and Comparative Cultural Studies, February 2006, Brisbane, Australia. Unpublished Conference Paper. The University of Queensland.
- Duyvendak, J. W. (2011). *The politics of home -Belonging and nostalgia in Western Europe and the United States*. Great Britain: CPI Antony Rowe.
- Feldbrügge, A. E. (2011). *Nostalgia, home and be-longing in contemporary postapartheid fiction by Zakes Mda and Ivan Vladislavić*, Doctoral Thesis, University of Bayreuth, Faculty of Languages and Literature, Bayreuth. Erişim Adresi: <https://epub.uni-bayreuth.de/361/>
- Holbrook, M. B. (1993). Nostalgia and consumption preferences: Some emerging patterns of consumer tastes". *Journal of Consumer Research*, 20 (2), 245-56.
- Hutcheon, L. ve VALDÉS, M. J. (1998). Irony, nostalgia and the postmodern: A dialogue. *Poligrafias*, 3, 29-54.
- Huyssen, A. (1995). *Twilight memories: Marking time in a culture of amnesia*. New York: Routledge.
- Kannike, A. (2009). Refuge or resource: Home and nostalgia in postsocialist Estonia. *Journal of Ethnology and Folkloristics*, 3 (1), 57-72.
- Kumar, K. (2006). *Modern zamanlarda ütopya ve karşı ütopya*. A. Galip (Çev.). İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Kutlu, M. (2013). *Akasya ve mandolin*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- More, T. (2017). *Ütopya*. D. Arslan (Çev.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Orwell, G. (2019). *1984*. C. Üster (Çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Özyürek, E. (2011). *Modernlik nostaljisi*. F. B. Aydar (Çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Pickering, M. ve Keightley, E. (2006). The modalities of nostalgia. *Current Sociology*, 54 (6), 919-941. doi:10.1177/0011392106068458.
- Sedikides, C., Wildschut T. ve Baden, D. (2004). Nostalgia: Conceptual issues and existential functions. *Handbook of Experimental Existential Psychology*. J. Greenberg, S. L. Koole, T. Pyszczynski (Eds.). (200-214). New York: The Guilford Press.
- Smith, B. A. M.A. (2008). *Nostalgia, memory and decline at the dawn of modern political thought*, Degree of Doctor of Philosophy, Faculty of the Graduate School of Arts and Sciences of Georgetown University, Washington.
- Wilson, J. L. (2005). *Nostalgia: Sanctuary of meaning*. Lewisburg: Bucknell University Press.